

באר ישעקב

גליון מ"ט (שנה ב')
פרשת בראשית תשפ"ד

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכי"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

קנין כסף בפחות משהו ברוטה בבני נח (א)

ספק האחרונים בד"ר פחות משהו פרוטה אצל גוי ✦ משמעות דברי התוספות בקידושין שגם גוי צריך שיהיה פרוטה לקנין ✦ משמעות מדברי הגמרא בקידושין גבי עבד עברי הנמכר לגוי כנ"ל ✦ ראייה משכירות רשות מגוי לענין עירוב שגוי מקנה בפחות משהו פרוטה ✦ דעת הרדב"ז בנתן פחות מפרוטה ונתייקר לפני שהגיע לידה שמקודשת מדין עבד כנעני ✦ חילוק בין עבד כנעני שאינו נותן כלום לאופן שנותן אלא שאינו שוה לו פרוטה ✦ חילוק בין פדיון עבד עברי לשאר קנין מגוי ✦ חילוק בין נידון הרדב"ז לנידון המשנה למלך ✦ ביאור דעת הרדב"ז מצד טלי קידושך מעל גבי קרקע ✦ החיית הראיה מתוספות בקידושין ✦ דעת הרמב"ם ששכירות מגוי הוא מקולי עירוב ✦ דין שוכרין מן הגוי אם תלוי בד"ר עבד כנעני ✦ דעת האבני נור שהבבלי והירושלמי נחלקו בזה לשיטתם

שהם פחות משהו פרוטה, שהיה הוה אמינא ש'מדמקרבא הנאתיהו גמר ומקני נפשיה' אפילו בפחות משהו פרוטה, 'קא משמע לך' שגם בתבואה וכלים אין קונים בפחות משהו פרוטה. והנה פסוק זה נאמר גבי עבד עברי הנמכר לגוי וגאולתו מהגוי, ואף על פי כן מבואר בגמרא שצריך דווקא שיהיה פרוטה.

אך מכל מקום עדיין אין לנו ראייה מה הדין בגוי הקונה מגוי, שיתכן שרק בגוי וישראל הקונים זה מזה צריך שיהיה פרוטה, משום שלגבי ישראל פחות משהו פרוטה אינה כלום, אבל כששניהם גוים די בפחות משהו פרוטה. ולהלן יבואר אם יש חילוק בין גוי וישראל הקונים זה מזה לבין גוי הקונה מגוי. וכן יבואר עוד אם יש חילוק בין גוי הקונה לבין גוי המקנה.

ראיה משכירות רשות מגוי לענין עירוב שגוי מקנה בפחות משהו פרוטה

לעומת זאת מצאנו בגמרא גם ראייה להיפך, שבקנין שבין ישראל לגוי מועיל אף פחות משהו פרוטה. שבעירובין (סב) מבואר, שאין מועיל עירוב לגוי, וכן אין הגוי יכול לבטל את רשותו, אלא צריך דווקא שישכור הישראל ממנו את רשותו. ואיתא שם מחלוקת בין רב חסדא לרב ששת, אם השכירות צריכה להיות 'שכירות בריאה' או שדי 'בשכירות רעועה'. ואמרו שם בגמרא: 'מאי רעועה ומאי בריאה, אילימא בריאה בפרוטה רעועה פחות משהו פרוטה, מי איכא למאן דאמר מעובד כוכבים בפחות משהו פרוטה לא, והא שלח רבי יצחק ברבי יעקב בר גיורי משמיה דרבי יוחנן, הוה יודעין ששוכרין מן העובד כוכבים אפילו בפחות משהו פרוטה, ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, בן נח נהרג על פחות משהו פרוטה, ולא ניתן להשבין.'

שגם לגוים אין מועיל פחות משהו פרוטה לעשות בו קנין. שבגמרא שם איתא, 'אשה בפחות משהו פרוטה לא מקניא נפשיה', וכתבו התוספות שאין הטעם כמו שכתב רש"י שם (ע"ב ד"ה לא) שהאשה אינה רוצה להתקדש בפחות משהו פרוטה, משום שגנאי הוא לה, שהרי אפילו בפשטה ידה וקיבלה פחות משהו פרוטה, שמוכח שהיא מתרצת להתקדש בזה, גם כן אינה מקודשת. אלא הטעם הוא, משום שמאחר שעיקר קידושי כסף נלמדים מהגזירה שוה 'קייחה קייחה משדה עפרון' (שם ב) ששם נאמר 'כסף', אם כן למדים משם גם שצריך שיהיה פרוטה, שפחות מפרוטה אינו נחשב כסף.

מפשטות דברי התוספות משמע, שכסף שנאמר שם בשדה עפרון הכוונה לשהו פרוטה, ומשם לומדים לכל קנין שהוא בשוה פרוטה. והרי שם קנה אברהם את השדה מעפרון שהיה גוי, ואף על פי כן כתבו התוספות שכסף הנאמר שם הוא שוה פרוטה ופחות משהו פרוטה אינה בכלל כסף, ומוכח שגם בישראל הקונה מגוי צריך דווקא כסף שהוא שוה פרוטה. ולפי זה כל שכן גוי הקונה קרקע מישראל אין מועיל פחות משהו פרוטה לקנין, שהרי אפילו בישראל הקונה מגוי שהגוי מקבל את הכסף לא מועיל פחות משהו פרוטה, וכל שכן כשהישראל הוא המוכר. וכן כתבו הרבה אחרונים להוכיח מדברי תוספות אלו, שגם לגוים יש דין שוה פרוטה לגבי קנין, וכמו שיובא להלן.

משמעות מדברי הגמרא בקידושין גבי עבד עברי הנמכר לגוי כנ"ל

עוד ראייה הביאו האחרונים, ממה שמבואר בגמרא (קידושין ח) שדורשים ממה שנאמר (ויקרא כה, נא) 'מכסף מקנתו' - 'בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה וכלים'. ומבואר שם בגמרא לפי אחד מהתירושים שהכוונה למעט תבואה וכלים

ספק האחרונים בד"ר

פחות משהו פרוטה אצל גוי

איתא

בקידושין (ג): 'אמר רבי אסי אמר רבי מני, כשם שאין אשה נקנית בפחות משהו פרוטה, כך אין קרקע נקנית בפחות משהו פרוטה. מבואר, שכדי לקנות בקנין כסף צריך דווקא 'כסף', שהוא שוה פרוטה, אבל פחות משהו פרוטה אינו ראוי לכלום ואינו נחשב 'כסף', ולכן אי אפשר לקדש בו אשה ולא לקנות בו דבר^א.

אמנם רבים מן האחרונים דנו, האם דין זה - שפחות משהו פרוטה אינו מועיל לקנין - נאמר גם לגבי גוים, משום שכסף הנזכר בתורה בכל מקום היינו דווקא שוה פרוטה, ומאחר שהצריכה התורה כסף לקנין, אין מועיל פחות משהו פרוטה, שאין זה בכלל כסף, ואפילו לגוים. או שמא בגוים נשתנה הדין, ושייך בהם קנין אפילו בפחות משהו פרוטה, שכן מצאנו (ראה סנהדרין נו: רמב"ם הל' מלכים פ"ט ה"ט) שבן נח נהרג על גזל של פחות משהו פרוטה, הרי מוכח שגם פחות משהו פרוטה חשוב אצלם, ואם כן אפשר שגם לגבי קנין מועיל אצלם פחות משהו פרוטה לקנות או להקנות בו, שלגביהם גם פחות משהו פרוטה הוא בכלל כסף, ורק לגבי ישראל אין פחות משהו פרוטה נחשב לכסף.

ואחרונים האריכו בזה, ונבאר דבריהם בעזרת השם אחד לאחד. ובתחילת דברינו נביא את המקומות בש"ס, שמהם אפשר להביא ראיות לכאן ולכאן, ומה שיש לדון בהם. ובגליון הבא נתמקד בעזרת השם בהכרעות האחרונים בנידון.

משמעות התוספות בקידושין

שגם קונה מגוי צריך שוה פרוטה לקנין

מדברי התוספות (קידושין ג. ד"ה ואשה) משמע,

נקנית בפחות משהו פרוטה כך אין קרקע נקנית בפחות משהו פרוטה. ובביאור הגר"א (שם ס"ק ג) אכן צ"ל, שהמקור לדין שוה פרוטה במקרה הוא מדברי הגמרא כאן (קידושין יג).

משדה עפרון, שנאמר שם 'כסף', ופחות משהו פרוטה לא נחשב כסף. ובהגהות רבי עקיבא איגר (ח"מ שם; וראה עוד חידושי ה"ח"ם שם ס"ק ד) תמוה עליו, מדוע הוצרך ללמוד משם, והרי זה מפורש כאן בגמרא, שכשם שאין אשה

(א) הבית יוסף (ח"מ ס"א קצ) כתב, שמה שאין קרקע נקנית בפחות משהו פרוטה, נלמד ממה שמבואר בגמרא (קידושין ג) שאשה אינה נקנית בפחות משהו פרוטה, וכמבואר בתוספות (שם ד"ה ואשה) שנלמד בגזירה שוה 'קייחה קייחה'

הרי מפורש בדברי הגמרא, שישראל יכול לשכור מגוי גם בפחות משהו פרוטה, ומטעם שלגבי גוים גם פחות משהו פרוטה חשוב, וכפי שמצאנו שהגוי נהרג על פחות משהו פרוטה. ואם כן גם במכירה מועיל קנין פחות משהו פרוטה, שאין סברא לחלק בין שכירות למכירה, שהרי גם בשכירות צריך קנין גמור. וכן הוכיח הרש"ש (שם).

דעת הרדב"ז בנתן פחות מפרוטה ונתייקר לפני שהגיע לידה שמקודשת מדין עבד כנעני

גם האבני מלואים (סי' לא ס"ק כד) הביא ראייה זו מדברי הגמרא בעירובין, שישראל הקונה מגוי מועיל קנינו אפילו בפחות משהו פרוטה. וכתב, שבזה יש לפשוט את ספיקו של הרדב"ז (ה"ז סי' לו), במי שזרק כסף פחות משהו פרוטה לאשה לשם קידושין, ולפני שהגיע לידה נתייקר ונעשה שוה פרוטה, ונסתפק אם הולכים אחר הנותן ואינה מקודשת משום שהוא לא חסר מממונו שוה פרוטה, או שמא הולכים אחר המקבל, וכיון שבשעה שהגיע לידה היה בו שוה פרוטה מקודשת.

והרדב"ז האריך להוכיח שהולכים אחר המקבל, והיא מקודשת. וכתב שם, שהטעם שמועיל מה שקיבלה שוה פרוטה אף שהוא לא הוציא מידו שוה פרוטה, הוא מדין עבד כנעני. שכך הוא דין עבד כנעני, שנפדה על ידי אחרים, ואף שהעבד לא חסר ממון, כיון שהאדון קיבל לידו ממון מועיל, וכמבואר בקידושין (י).

ועל זה כתב האבני מלואים, שמהגמרא הנ"ל בעירובין מוכח כדברי הרדב"ז שהולכים אחר המקבל, שהרי לגבי ישראל פחות משהו פרוטה אינו ממון, ואף על פי כן מבואר שישראל שוכר מן הגוי בפחות משהו פרוטה. ובהכרח שהוא מטעם זה, שכיון שהגוי קיבל דבר שאצלו נחשב ממון מועיל, משום שהולכים אחר המקבל.

חילוק בין עבד כנעני שאינו נותן כלום לאופן שנותן אלא שאינו שוה לו פרוטה

אולם כתב האבני מלואים, שלפי זה יהיה קשה על דעת הרמב"ם (הל' אישות פ"ה הכ"ב; הל' מכירה פ"א ה"ו), שסובר שאין נוהג דין עבד כנעני אלא בקידושין ולא במכירה, וכפי שכתבו הר"ן (קידושין ג. בדפי הרי"ף) והבית יוסף (ח"מ סי' קצ) בדעתו. שהרי כאן בעירובין מוכח שגם בקנין נוהג דין עבד כנעני, שכן טעם הדין ששוכרים מן הנכרי בפחות משהו פרוטה, הוא משום שהולכים אחר המקבל, ומדין עבד כנעני.

ותירץ האבני מלואים שצריך לחלק ולומר, שמה שהרמב"ם אינו סובר דין עבד כנעני במכירה, היינו רק כשהלוקח אינו נותן כלום אלא אחר נותן בשבילו, אבל באופן שהוא הנותן אלא שלגבי אין זה נחשב ממון, מודה הרמב"ם שמועיל, כיון שאצל המקבל הוא ממון.

חילוק בין פרוין עבד עברי לשאר קנין מגוי

ועל מה שאמרו בקידושין (ה) שבעבד עברי הנמכר לגוי אין מועיל פחות משהו פרוטה

כנ"ל, כתב האבני מלואים בתוך דבריו, שאף שמדובר על גאולת העבד שפודה עצמו מיד הגוי במה שנותן לו הנשאר מכסף הקנין, ולגבי הגוי המקבל אף פחות משהו פרוטה נחשב ממון, היינו מטעם שבזה שכתבה התורה 'שיב גאולתו מכסף מקנתו' נתחדש, שדין גאולת העבד תהא כדין המכירה, שכך היא כוונת הכתוב, שהגרעון יהיה מכסף מקנתו, וכדין כסף מקנתו. ומאחר שמכירת העבד אינה יכולה להיות בפחות משהו פרוטה, שכן העבד שהוא ישראל אינו מקבל לידו דבר הנחשב אצלו ממון, לכן גם הגרעון אינו יכול להיות בפחות משהו פרוטה. ולפי דבריו של האבני מלואים, אין ראייה מכאן שישראל הקונה מגוי אין לו קנין בפחות משהו פרוטה.²

ספק המשנה למלך במקדש אשה חולה באיסורי הנאה

גם המנחת חינוך (מצוה שלו אות א) כתב, שמדברי הגמרא בעירובין מבואר להדיא שישראל הקונה מגוי אפילו בפחות משהו פרוטה מועיל, שאין סברא לחלק בין שכירות למכירה, ואם כן כל שכן שבגוי הקונה מגוי די בפחות משהו פרוטה.

וכתב, שבזה יש לפשוט את ספיקו של המשנה למלך (הל' אישות פ"ה ה"א), שנסתפק מה דין המקדש בדבר שאצלו אינו שוה כלום, ואצל האשה החפץ שוה פרוטה, כגון שקידשה בחפץ שהוא איסור הנאה והיא חולה ומותרת לאכלו, האם הולכים אחר הנותן ואצלו אינו שוה כלום, או שהולכים אחר המקבל ומקודשת. וזהו כעין ספיקו של הרדב"ז הנ"ל. ומכאן יש לפשוט שהולכים אחר המקבל וכנ"ל. וכן כתב הרש"ש (עירובין שם) שמדברי הגמרא בעירובין נפשט ספיקו של המשנה למלך, שאפשר לקדש אשה חולה באיסורי הנאה.

חילוק בין נידון הרדב"ז לנידון המשנה למלך

ועיינו שם במשנה למלך הנ"ל בסוף דבריו שהעתיק את לשון הרדב"ז, ומקשה עליו שהוא סותר את דברי עצמו, שבתשובה שאחרי זה (ח"ז סי' לז) דן בספק הנ"ל של מקדש אשה חולה באיסור הנאה, ומשמע שסובר שהולכים אחר הנותן.

אך באמת אין נידון הרדב"ז בנתייקר אחר שיצא מידו תלוי כל כך בשאלה זו אם הולכים אחר הנותן או אחר המקבל, שהרי כל זמן שלא הגיע לידה עדיין נחשב כברשותו, וכיון שנתייקר לפני שבא לידה הרי נתן לה שוה פרוטה, ואינו דומה לאיסורי הנאה, שאף בשעה שמגיע ליד האשה אינו שוה כלום אצלו. והרדב"ז עצמו בתוך דבריו כתב סברא זו.

אך מלשון התשובה וכל ראיותיו נראה שלא ירד כל כך לחלק בזה, שהנידון שלו הוא אם הולכים אחר הנותן או אחר המקבל. ודבר זה צריך עיון, מה שייך נידון זה לספק אם הולכים אחר הנותן או אחר המקבל, וכמו שהרגיש הוא בעצמו שנתייקר ברשות המוכר, ומדוע לא נשאר בסברא זו. וכן קשה על דברי האחרונים

שדימו ספק הרדב"ז לספיקו של המשנה למלך, ולא הרגישו שאין לזה שייכות כלל.

עוד יש לדון מטעם אחר, שנידון המשנה למלך גרע מנידון הרדב"ז, שהמשנה למלך נסתפק באופן שהדבר נחשב שוה פרוטה רק להאשה, מצד שהיא חולה, ואפשר שבזה אין מועילים הקידושין, שכל שאינו חשוב לכל העולם אין לזה חשיבות של ממון, אבל כשהדבר שוה פרוטה לכל העולם, כגון שנתייקר ועמד על פרוטה, בזה יותר מסתבר לומר שהולכים אחר המקבל, וכיון שעכשיו שוה פרוטה הרי היא מקודשת.

ביאור דעת הרדב"ז מצד טלי קידושין מעל גבי קרקע

ואולי יש לבאר את דברי הרדב"ז, לפי דעת הסוברים (ראה אבני מלואים סי' ל ס"ק א, בשם שו"ת מהרי"ל סי' עח; שו"ת חתם סופר ח"ג אה"ע סי' פב) שבקידושין יש חסרון של 'טלי קידושין מעל גבי קרקע', ואין מועיל, כמו שאין מועיל בגט (ראה גיטין עח). ואם כן מובנים דברי הרדב"ז, שאם בשעה שיצאו הקידושין מידו לא היה בהם שוה פרוטה, ונתייקרו אחר כך, הרי זה כטלי קידושין מעל גבי קרקע, ואינו מועיל אלא אם הולכים אחר המקבל, שאז לא איכפת לנו במה שלא היה בהם שוה פרוטה כשיצאו מידו, והרי היא מקודשת.

אך לפי ביאור זה יוצא, שספק הרדב"ז אינו אלא בקידושין, ששם שייך דין זה, אבל במקח וממכר אין צד להסתפק, שוודאי נחשב ביד הנותן כל זמן שלא הגיע ליד המקבל, ואין במקח כלל חסרון של 'טלי מעל גבי קרקע'. אולם בדברי האחרונים מוכח שלא חילקו בזה, אלא סוברים שגם בממון שייך ספק זה. וכן מפורש בדברי המהרי"ט אלגזי (בכורות פ"ה אות נא), שגם לגבי ממון שייך ספק הרדב"ז, ואין לחלק.

גם לולי דבריהם תירוץ זה דחוק מאד, שגם להסוברים שטלי קידושין מעל גבי קרקע אינו מועיל, מסתבר שבנידון זה אין לפסול. ששם אין הקידושין באים לידה מידו אלא מעל גבי קרקע, אבל כאן הוא הנותן לה והקידושין באים מידו, אלא שכשיצאו מידו לא היו בהם שוה פרוטה, ועכשיו נתייקרו וכבר שווים פרוטה, ואין מסתבר שיהיה בזה פסול של טלי קידושין מעל גבי קרקע.

רחיית הראיה מתוספות בקידושין

רבי עקיבא איגר בתשובות חדשות (עמ' ק, מובא בחדושי רבי עקיבא איגר עירובין שם) הביא את דברי התוספות **יום טוב** (עירובין פ"ו מ"א), שכתב לבאר הטעם ששוכרין מן העכו"ם בפחות משהו פרוטה, משום שפחות משהו פרוטה חשוב להם מחמת קמצנותם, וכמו שאמרו שבן נח נהרג על פחות משהו פרוטה, משום שאינו מוחל גם פחות משהו פרוטה. ותמה עליו רבי עקיבא איגר, שאם כן גם בקנין, כשישראל קונה קרקע מגוי יחול הקנין בפחות משהו פרוטה, והרי בתחילת קידושין מבואר שלומדים דין שוה פרוטה מכסף הנאמר בשדה עפרון,

(קדושין ג. ד"ה ואשה) לא הזכיר האבני מלואים. ולהלן יבואר מה שיש לדחות גם ראייה זו.

אצלו, שהרי נתן לו שוה פרוטה. **ג** והראיה הראשונה שהבאנו למעלה מדברי התוספות

ב ובאמת שלפי זה אפשר שכאן אין צריך כלל לדין עבד כנעני, אלא די בעצם זה שנתן להמקבל דבר ששוה פרוטה

וכמבואר בתוספות הנ"ל, ומוכח שגם בקונה מגוי צריך שיהיה פרוטה. והניח שם בצריך עיון.

אמנם המנחת חינוך (שם) כתב, שאף שמדברי התוספות משמע שגם בקונה מגוי צריך פרוטה, אך דברי התוספות אפשר ליישב, ולא ביאר מה אפשר ליישב. ונראה שכוונתו שאין להוכיח מדבריהם, משום שיש לדחות שלא נתכוונו התוספות לומר שסוף הנזכר בשדה עפרון היינו שיהיה פרוטה, אלא שנלמד משם שצריך דווקא כסף לקנין, ולכן יש לומר בכל אחד לפי ענינו, שלישאל שפחות משה פרוטה אינו חשוב צריך דווקא שיהיה פרוטה, ואצל גוי שאף פחות משה פרוטה חשוב אצלו, די בזה. וסברא זו כבר הוזכרה בחידושי הרי"ם (ח"ו סי' קצ אות ד) ובשו"ת דברי מלכאל (ח"ו סי' עג).

דעת הרמב"ם ששכירות מגוי הוא מקולי עירוב
 כאמור, האבני מלואים רבי עקיבא איגר הרש"ש והמנחת חינוך הוכיחו מעירובין, מזה ששוכרין מן הגוי בפחות משה פרוטה, שישאל קונה מגוי בפחות משה פרוטה. אמנם מצאנו לכמה אחרונים (אמרי בינה דיני קנינים סוף סי' ד; שו"ת משיב דבר ח"א סי' כז; וראה שו"ת אחיעזר ח"ג סי' סז אות ג) שדחו ראייה זו לפי דברי הרמב"ם (הל' עירובין פ"ב ה"ב), שכתב בזה הלשון: 'שוכרין מן הגוי אפילו בשבת, שהשכירות כביטול רשות היא, שאינה שכירות ודאית אלא הכר בלבד. לפיכך שוכרין מן הגוי אפילו בפחות משה פרוטה'. ומשמע מלשונו שדין שוכרין מן הגוי בפחות משה פרוטה אינו מצד הדין, אלא הוא מקולי עירוב שהקילו בו חז"ל, כיון שאינו אלא להיכר בלבד, וכמו שהקילו לישראל בביטול רשות לבד. ולפי זה אין ראייה מכאן למקום שצריך קנין גמור, שגם שם יועיל אצל גוי בפחות משה פרוטה, אלא אדרבה יש מדבריו משמעות שגם לגוי צריך שיהיה פרוטה, ולכן הוצרך לפרש דכאן מועיל רק מטעם היכר והוא קולא שהקילו חז"ל.

אמנם האור שמח (שם) עמד על דברי הרמב"ם, מדוע באמת כתב הטעם משום היכר, והרי מפשטות לשון הגמרא משמע שמועיל מדינא. וכתב האור שמח לבאר באופן אחר קצת, שהרמב"ם הוצרך לפרש כן, משום שהיה ברור לו שאין שכירות וקנין מגוי בפחות משה פרוטה, וכפי שמוכח בקידושין (ה) גבי עבד עברי הנמכר לגוי אינו נקנה בתבואה וכלים, וכנ"ל. אלא שכאן מועיל שכירות מגוי בפחות משה פרוטה משום שאין אנו צריכים שהישראל יקנה, אלא שדי בזה שהגוי יסלק רשותו, ולזה מועיל פחות משה פרוטה, מאחר שהגוי קיבל ממון ומסלק רשותו על ידי זה, ואף שאין הישראל קונה די בזה, וכמו בישראל שמבטל רשותו ודי בכך. וזהו מה שהשווה הרמב"ם דין שכירות מגוי לדין ביטול רשות, שמזה שדי בביטול רשות ואין צריך שכירות גמורה, יוצא הדין שבשכירות מגוי די בפחות משה פרוטה.

דין שוכרין מן הגוי אם תלוי בדין עבד כנעני
 עוד הקשה האמרי בינה (שם) על מה שכתב האבני מלואים הנ"ל, שאף הרמב"ם הסובר שאין דין עבד כנעני במכירה, מודה באופן שנתייקר לפרוטה שמועיל מאחר שהוא עצמו נתן, שהרי הרמב"ם עצמו פירש שמה שמועיל לשכור בפחות משה פרוטה הוא משום היכר, ובלא זה אין די בפחות משה פרוטה. וכתב האמרי בינה, שהרמב"ם לשיטתו מובן מה שכתב שדין זה הוא מקולי עירוב, שבלא זה אינו מועיל, שכן לדעתו אין דין עבד כנעני במכירה, ולכן הוצרך לומר שיש כאן קולא. אבל אם סוברים שיש דין עבד כנעני בקנין, אין צריך לומר שדין זה הוא מקולי עירוב כפי שכתב הרמב"ם, אלא יש לומר שקונה ישראל מגוי בפחות משה פרוטה. ומזה יש קצת ראייה לדברי הר"ן הנ"ל בדעת הרמב"ם שאין דין עבד כנעני במכירה, שלכן הוצרך הרמב"ם לפרש שבעירובין מועיל שכירות פחות משה פרוטה משום שהקילו בזה.

וכתב עוד האמרי בינה, שבאמת יש גם סברא הפוכה מסברת האבני מלואים, שאפילו אם סוברים שיש דין עבד כנעני במכירה יש לומר שהיינו דווקא כשנתן אחר בשבילו שיהיה פרוטה, אבל כאן לא הוציאו כלל שיהיה פרוטה ואפשר שזה אין מועיל לכולי עלמא. ומיושב גם לדעת החולקים על הר"ן וסוברים בדעת הרמב"ם שיש דין עבד כנעני במכירה, שכאן לכולי עלמא אין מועיל, ולכן הוצרך הרמב"ם לומר שדין שכירות מגוי הוא מקולי עירוב. ולפי זה בדין הרדב"ז לכולי עלמא אינה מקודשת, שהרי לא נתן שיהיה פרוטה, ואינו תלוי כלל בדין עבד כנעני.

דעת האבני נזר שהבבלי והירושלמי נחלקו בזה לשיטתם

ועיין עוד בשו"ת אבני נזר (אה"ע סי' תנה) שהביא את דברי הירושלמי (קידושין פ"ב ה"ח), לענין מוכר איסורי הנאה לגוי, שמוכח שם שהולכים גם אחר מוכר ומקדש ולא רק אחר המקבל, ואילו בבבלי הרי מצאנו ששוכרין מן הגוי בפחות משה פרוטה, מוכח שהולכים רק אחר המקבל. וכתב האבני נזר (שם אות ג) לבאר, שהירושלמי בזה לשיטתו, שבירושלמי (קידושין פ"א ה"ג) משמע שאין כלל דין עבד כנעני, לא בקידושין ולא במכירה, ולכן אין שייך לומר שהולכים אחר המקבל, שאם אינו נתן שיהיה פרוטה אין זה כלום. אבל הבבלי לשיטתו שיש דין עבד כנעני, ולכן סובר שהולכים אחר המקבל, אף שהנתן לא חסר ממונא.

אמנם האבני נזר לא הזכיר כלל מה שכתב הרמב"ם, ששוכרין מן הגוי בפחות משה פרוטה הוא מקולי עירוב. אך לפי מה שנתבאר מובן היטב, שמאחר שהדבר תלוי בדין עבד כנעני, לכן הרמב"ם סובר שאין דין עבד כנעני במכירה הוכרח לפרש שדין זה הוא מקולי עירוב. אבל אם סוברים שיש דין עבד כנעני במכירה, אין צריך לזה, אלא מועיל מדינא.

שאוסרת די בביטול רשות בעלמא, ושכירות מגוי הוא כביטול רשות.

ואחר כך הוסיף וכתב שהטעם שמועיל הוא משום שמה שדירת גוי אוסרת אינו מדינא, אלא גזרו כדי שלא ילמוד ממעשיו. וקשה מדוע הוצרך לזה, שהרי אף בדירת ישראל

ד אולם לשונו של האור שמח צריך עיון קצת, שבתחילה כתב שמאחר שגם בפחות משה פרוטה מסתלק הגוי, הרי זה כביטול ישראל שדי בביטול רשות בעלמא,

♦ תמצית השיעור ♦

- ✦ איגר הקשה עליו מהתוספות.
- ✦ במנחת חינוך שאפשר שכוונת התוספות רק לעצם הענין שצריך כסף, אבל בגוי אכן די בפחות מפרוטה.
- ✦ אחרונים דוחים הראיה מעירובין על פי הרמב"ם שהוא מקולי עירוב. ובאור שמח שבעירוב די בסילוק רשות ואין צריך קנין.
- ✦ באבני מלואים שדין שכירות מגוי בפחות מפרוטה תלוי בעבד כנעני, ולכן לרמב"ם שאין דין עבד כנעני במכירה כתב שהוא מקולי עירוב.
- ✦ באבני נזר שבירושלמי מבואר שהולכים אחר המוכר, והוא לשיטתו שאין דין עבד כנעני.

- לה אלא שלגביו אינו נחשב ממון.
- ✦ אבני מלואים דוחה הראיה מפדיון עבד עברי, ששם מפורש שצריך גרעון 'מכסף מקנתו'.
- ✦ משנה למלך מסתפק במקדש חולה באיסורי הנאה, ורש"ש ואבני מלואים מוכיחים מעירובין שמקודשת.
- ✦ גם אם באיסורי הנאה אינה מקודשת יש לומר שבנתייקר מקודשת שעדיין ברשותו, וגם שנעשה שיהיה לכל העולם.
- ✦ אין נראה שאינה מקודשת בנתייקר משום טלי קידושין על גבי קרקע, שאם כן זה לא שייך בממון, וגם שהרי יצא מידו.
- ✦ בתוספות יום טוב ששוכרין מגוי בפחות מפרוטה מחמת קמצנותם. ורבי עקיבא

- ✦ ספק אם גם בגוי צריך פרוטה בקנין כסף, או שמועיל פחות מפרוטה כמו שנהרג על גזל בפחות מפרוטה.
- ✦ בתוספות שהמקור לקידושין בפרוטה הוא משדה עפרון, משמע שגם בקונה מגוי צריך פרוטה.
- ✦ מהגמרא בעבד עברי הנמכר לגוי צריך פרוטה, משמע שגם בגוי צריך פרוטה.
- ✦ מעירובין ששוכרין מגוי בפחות מפרוטה, משמע שבקנין מגוי אין צריך פרוטה.
- ✦ ספק רדב"ז בפחות מפרוטה שנתייקר לפרוטה לפני שהגיע לידה, ומצדד שמקודשת מדין עבד כנעני.
- ✦ באבני מלואים שגם לרמב"ם שאין דין עבד כנעני במכירה, כאן מקודשת, שנתן

בדעת ההפלאה שבבן נח הלילה הולך אחר היום

אמנם הפנים יפות כתב שלהנ"ל מיושב, שאכן אברהם שמר את השבת, אך שמרה כפי דין ישראל שהיום הולך אחר הלילה, ובמוצאי שבת עשה מלאכה. נמצא שקיים גם את דינו הן כישראל והן כבן נח, שאם דינו כישראל הרי שמר את השבת בזמן השביתה של ישראל, ואם דינו כבן נח הרי עשה מלאכה בזמן שעליו נצטוו בני נח שלא לשבות, שהרי בבני נח הלילה הולך אחר היום, ובלילה שלאחר השבת עשה מלאכה.

אולם בשו"ת **בנין ציון** (סי' קכו) העיר על דברי הפנים יפות, שחידש שבבני נח הלילה הולך אחר היום, שהרי המקור לכלל שהיום הולך אחר הלילה הוא מבריתנו של עולם שנאמר בו 'ויהי ערב ויהי בוקר' כנ"ל, ואם כן מניין לנו לחלק בזה בין ישראל לבן נח, מאחר שפסוק זה נאמר עוד לפני מתן תורה. ואם משום שנאמר 'יום ולילה לא ישובתו', ומקור הדבר הוא מהפסוק (בראשית ה. כב) 'יום ולילה לא ישובתו', שמפסוק זה לומדים (סנהדרין שם) את הדין שגוי ששבת חייב מיתה, ומפורש בפסוק שאסור להם לשבות באופן כזה - יום ואחר כך לילה.

והוא כתב ליישב באופן אחר מה שהאבות שמרו את השבת, שאף ששמרו את השבת ולא עשו מלאכה, מכל מקום עשו דבר שיש בו טירחא ויגיעה, שלענין 'שביתה' האמורה אצל גוי אין זה בכלל 'שביתה', ועל כן לא נחשבו כגוי ששבת. וראה עוד בשו"ת **רבי עקיבא איגר** (פסקים, השמטות לסי' קכא) מה שכתב לדחות את חידושו של הפנים יפות.

ובדעת הפנים יפות צריך לומר, שאף שהפסוק 'ויהי ערב ויהי בוקר' כתוב בברייתא העולם עוד לפני מתן תורה, מכל מקום כוונת הכתוב שדווקא לאחר מתן תורה יקדם ערב לבוקר, שכן עיקר בריאת העולם היה בשביל התורה (בראשית רבה א. ד), וכן אמרו 'קוב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא' (זוה"ק תרומה קסא), אבל לפני מתן תורה, וכן לבני נח לדורות הלילה הולך אחר היום.

בכל דיני התורה הכלל הוא, שהיום הולך ומתייחס אחר הלילה שלפניו. ומקור כלל זה מבואר בגמרא (חולין פג.) שנלמד מברייתו של עולם, שנאמר שם (בראשית א. ה) 'ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד', שהערב ולאחריו היום הרי הם יום אחד יחיד. אמנם מצאנו לגבי כמה דינים ועניינים שבהם הלילה הולך אחר היום.

יודיע מה שחידש **ההפלאה** (פנים יפות פרשת נח; המקנה קידושין לו:), שלגבי בני נח הלילה הולך אחר היום. ולכן אף שגוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין תת:), מכל מקום אינו חייב אלא אם שבת ממלאכה ביום השבת ובלילה שלאחריו, אבל אם שבת כמו ישראל ביום השבת ובלילה שלפניו, אינו חייב מיתה, שכן לגבי בני נח הלילה הולך אחר היום, ושבת שלו היא רק באופן זה שהלילה אחר היום. ומוסיף ההפלאה שכן היה גם אצל בני ישראל קודם מתן תורה, שהיה הלילה הולך אחר היום שלפניו, ולגבי בני נח נשאר כן לדורות. ומקור הדבר הוא מהפסוק (בראשית ה. כב) 'יום ולילה לא ישובתו', שמפסוק זה לומדים (סנהדרין שם) את הדין שגוי ששבת חייב מיתה, ומפורש בפסוק שאסור להם לשבות באופן כזה - יום ואחר כך לילה.

פנים יפות (שם) כתב ליישב לפי זה מה שאמרו חז"ל (זמא כה; קידושין פב.), שקיים אברהם אבינו כל התורה כולה עוד בטרם ניתנה, ולכאורה קשה לפי הצד שהאבות דינים כבני נח (ראה באר יעקב ח"א פרשת וירא שהארכנו בזה), איך שמר אברהם אבינו את השבת, והרי בן נח ששבת חייב מיתה, ואברהם היה מצווה על כך מעת שנאמר לנח 'יום ולילה לא ישובתו'.

אבל אם נאמר שהיה לאברהם דין ישראל גם לקולא לא קשה כלום. ואכן **בפרשת דרכים** (דו"ש) הוכיח ממה שקיים אברהם את כל התורה, שהיה לאבות דין ישראל גם לקולא אך דעת כמה ראשונים (ראה רא"ם שמו"ד, כד; רמב"ן ויקרא כד, י) שהאבות היה להם דין בני נח, אלא שהחמירו על עצמם לנהוג בדיני ישראל.

בן נח בגניבה על מנת למיטט

על מנת למיטט, וראה מה שהרחבנו בזה **בבאר יעקב** (ח"ב בראשית).

וכן כתב **המנחת חינוך** (מצוה רכז אות ה) בפשיטות, שגוי ודאי אינו חייב בגונב על מנת למיטט. ומבאר הטעם בזה, שלא אסרה תורה גזל בן נח אלא מחמת גניבת ממון של אחר, אבל גניבה על מנת למיטט לדעתו אינה משום הפסד ממון חבירו כלל, אלא משום שמצערנו בלבד, ולכן אין הבן נח מצווה על זה. וראה עוד **בבן פורת** (ח"ב סי' ג אות א) שכתב סברא אחרת לחלק בזה בין ישראל לבן נח.

אולם דעת **המהר"ם שיק** (מצוה רכה אות א) שאין חילוק בזה בין ישראל לבן נח, וגם הבן נח אסור בגניבה על מנת למיטט. וכתב עוד, שאפילו באופן שגונב פחות משוה פרוטה, שהבן נח מזהיר על כך, גם כן אסור אפילו על מנת למיטט, עיין שם. וכן כתב **באהל משה** (הורו"ק, בבא בתרא שם) בפשיטות, שגם בן נח אסור בגניבה כעין זה. ואף הוסיף שהוא קל וחומר מישראל, שכן בן נח חמור דינו בגזל יותר מישראל, שחייב אף על פחות משוה פרוטה, ונהרג על זה, כמבואר בסנהדרין (טו). ולענין מה שאיוב היה גזול שדה ומשביחה ומחזירה, כתב שם ליישב שיתכן שקרקע שאני, שכן מחזירה בעין.

ופשיטות הדברים נראים כן, שמאחר שבני נח נצטוו בשבע המצוות - 'אינהו וכל אבייורייהו', היינו בכל הפרטים הקשורים לאותם מצוות, כמבואר בסנהדרין (עד:), אם כן הוזהרו גם על כל סוגי הגזל, ואף בגניבה על מנת למיטט וכיוצא בזה.

[ולענין לגנוב מן הגוי על מנת למיטט, דעת **השו"ע הרב** (או"ח סי' תמ, קונטרס אחרון אות יא) שאף שגזל עכו"ם אסור, מכל מקום מותר לגנוב מן הגוי על מנת לשלם. אך **האבן עזר** (או"ח סי' מד אות ד) חולק עליו, ולדעתו אסור לגנוב מן הגוי אף אם גונב על מנת לשלם, עיין שם, ואכמ"ל].

גזל הוא בכלל שבע מצוות שנצטוו בזה בני נח (ראה סנהדרין נו.). ויש לדון, האם הוזהרו גם על אופנים אלו של גזל, שאינו מתכוון אלא לצערנו וכיוצא בזה, כמבואר בבבא מציעא (סא): שגם גונב על מנת למיטט או על מנת לשלם תשלומי כפל הוא בכלל לא תגנב. או שמא אין הבן נח מזהיר אלא על גניבה גמורה, ואילו אופנים אלו לא נתחדשו אלא בישראל ולא בבני נח.

והנה בבבא בתרא (טז.) מובא: 'דרש רבא, מאי דכתיב (איוב כט, יג) ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנין, ברכת אובד עלי תבא - מלמד שהיה (איוב) גזול שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להן', ע"כ. ולכאורה יש להקשות, הרי אף שכוננת איוב היתה לגנוב את השדה על מנת להשביחה, מכל מקום הרי אסור לגנוב גם על מנת לשלם כפל כנ"ל, הרי שאיסור גזילה הוא גם אם כוונתו להשביח ולשלם יותר ממה שלקח.

והיד רמ"ה (שם אות קצט) נזהר מקושיא זו, וז"ל: 'והני מילי באומות העולם, אבל לישראל כי האי גוונא לאו מעליותא היא, דגרסינן בפרק איזהו נשך, לא תגנוב על מנת לשלם תשלומי ארבעה וחמשה'. עכ"ל. וכוונתו שאיוב היה מאומות העולם, כמבואר שם (טו:), ולכן הותר לו לגזול על מנת להשביח. ומבואר דעתו, שמה שאסור לגזול על מנת למיטט ועל מנת לשלם כפל, אינו אלא בישראל ולא בבני נח, אף שהוזהרו על הגזל.

גם בקובץ שיעורים (שם אות סג) תירץ כן, שמה שאמר רבא שאיוב היה גזול שדה יתומים ומשביחה, הוא לשיתו שסובר בסוגיא שם שאיוב היה גוי, ואם כן יש לומר שגניבה על מנת להשביח אינה בכלל איסור גניבה שהוזהרו בה בני נח, ורק ישראל נאסרו בכך. [עיין שם שתירץ באופן אחר, לחלק בין גניבה לגזילה

מזל טובא וגדא יאה

ברכת מזל טוב נלכבה מוגשת בזאת לכבוד ידידנו הנכבד והנעלה חריף ובקי בחדרי תורה, יושב באהלה של תורה וממית עצמו עליה איש תמונת וברוך הכשרונות, אוצר כלי חמדה, לישנו עט סופר מהיר מסור בכל לב לכתיבת ועריכת שיעורי מורינו הגדו"צ שליט"א

הרה"ג ר' אפרים פישל רוטנר שליט"א

מראשי כולל עין שירת שלמה בני ברק ועורך השיעורים בהלכות ריבית ותערובת לרגל שמחת לידת הבת למזל טוב ובשעה טובה ומוצלחת יהי רצון שיוכה לרווח ממנה ומכל יצאי חלציו מלא הכף נחת דקדושה מתוך רוב ברכה והצלחה בכל מעשי ידיו ולכל טוב סלה.

בתודה וברכה בשם אלפי הלומדים
מכון 'טעם התורה'

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שזה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות

לפרטים נוספים: 053-314-4155